

İKİ AYRI YÖREDEKİ ÇİLEK İŞLETMELERİNDE ÇİLEK PAZARLAMA SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ VE SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Kezban E KONAK¹¹
Özlem KARAHAN¹²

1 GİRİŞ

Türkiye'de gerek üretim, gerekse pazarlama aşamasında gelişen teknolojilerin uygulanmasıyla ticari çilek yetiştiriciliği yaygınlaşmaktadır. Son 15 yılda (1977-1991 yılları arasında) üretim alanı doğrusal bir trendle %85,5 artarken, üretim miktarı 2,83 kat artarak 51000 tona ulaşmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin verim ortalaması 600 kg/da'dan 916 kg/da'a çıkmıştır.

Çilek üretiminin özellikle Bursa, İçel ve Aydın illerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu iller toplam çilek üretiminin %88'sini gerçekleştirmektedirler. Özel iklim ve toprak istekleri nedeniyle çilek yetiştiriciliği ancak belirli bölgelerde yapılmaktadır. Araştırma yöresi olarak seçilen, İzmir'de Emiralem, Aydırdaki Sultanhisar bölgesinin önemli yetiştirme merkezleridir.

Çilek üreticileri kısa bir sürede dikim ve üretimi gerçekleştirip, piyasada taze meyvenin en az bulunduğu dönemde pazara çıkmakta ve iyi bir gelir sağlayabilmektedirler. Ayrıca çilek tanımı küçük yaştaki nüfusu daha iyi değerlendirebilen bir üretim dalıdır. Tanımdaki teknolojik gelişmeler ve araştırma sonuçları çilek üretimine kolaylıkla yansımaktadır. Günümüzde ıslah edilmiş, yüksek verimli, frigorifik fidelerin örtü altında turfanda yetiştiricilikte veya tarla ziraatı şeklinde dikilmesi üretici gelirini olumlu yönde etkilemektedir.

Türkiye'de çilek üretimini artırmak için oldukça yoğun çabalar harcanmaktadır. Bir yandan, daha verimli, daha erkenci, daha kaliteli çilek üretimi için üretim tekniğiyle ilgili çalışmalar diğer yandan muhafaza ve işleme tekniklerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülürken, çilek üretimi ekonomisi konusunda yeterli araştırmalar yapılamamıştır. Bu araştırmada, Emiralem ve Sultanhisar'da farklı üretim tekniklerini kullanan üreticilerin pazarlama sistemlerini ortaya koymak, haftalık fiyat dalgalanmalarını, pazarlama sorunlarını belirlemek ve daha iyi bir pazarlama sistemi ile ilgili olarak bir takım öneriler getirmek amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN MATERYALİ VE YÖNTEMİ

Araştırma materyalini oluşturan 1993 yılına ait veriler, Emiralem ve Sultanhisar'dan tesadüfi örnekleme ile seçilmiş, (30+28) 58 üretici ile yapılan yüz yüze anketlerle derlenmiştir. Veriler aritmetik ve ağırlıklı ortalama, yüzde

¹¹ Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

¹² Araş. Gör., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

hesaplan, şekil ve grafik teknikleri ile değerlendirilerek analiz edilmiştir. Araştırma yöresi olarak seçilen İzmir'e bağlı Emiralem bucağı ve Aydın'a bağlı Sultanhisar ilçesi arası 189 km'dir. Her iki yerleşim yerinin yol durumu ve iletişim olanakları oldukça iyi durumdadır

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın temel verilerine girmeden önce, iki ayrı yörede uygulanmakta olan üretim tekniklerinden kısaca söz etmekte yarar görülmektedir. Emiralem'de çilek üretimi geleneksel yöntemle yapılmakta, kank usulü dikilen çilek fidesi üç yıl aynı tarlada kalmaktadır. Dikimler kış ve ilkbahar aylarında yapılabilir. Açıkta çilek üretimi yaygın üretim tekniğidir.

Sultanhisar'da ise frigo fide kullanılmak suretiyle üretim yapılmaktadır. Her yıl, fide üreticisi firmalardan satın alınan yada üretici tarafından Aralık ayında bahçelerden sökülüp buzhaneye konulan (-2,-4 0C) ve 8 ay muhafaza edilen fideler, Temmuz başında tarlaya dikilmeye başlanmaktadır. Erkenciliği sağlayabilmek için de alçak tüneller kullanılmaktadır. Sultanhisar'da da kank usulü dikim yapılmakta ve bitkilerin her yıl değişmesi sökülmesi gerekirken iki yıl bahçede tutan üreticilere de rastlanmaktadır.

Sultanhisar ve Emiralem'de tarımsal üretim faaliyeti içinde hayvancılık yok denecek kadar azdır. Tarımsal üretim değeri içinde, bitkisel üretimin payı Sultanhisar'da %97.5 ve Emiralem'de %95.2'dir. Çileğin tarımsal üretim değeri içindeki payı da Sultanhisar'da %62.2 ve Emiralem'de %54.3'tür. Bu iki ilçe arasında dikkat çeken diğer bir yapısal farklılık da işletme başına çilek dikim alanlarında ortaya çıkmaktadır. Sultanhisar'da işletme başına ortalama çilek dikim alanı 4.9 dekar iken Emiralem'de ortalama çilek dikim alanı 3.3 dekara düşmektedir. 1993 yılı hasat döneminde Sultanhisar'da 9 Mayıs-14 Mayıs tarihlerindeki yağış tahribatı ağır olmuş ve verim 1331.8 kg/da'a düşmüştür. Emiralem'de ise verim 820.4 kg/da'dır

3.1. Pazarlama Sisteminin İşleyişi

Araştırmanın yapıldığı 1993 yılında Sultanhisar'da hasadın en erken 25 Mart'ta başlayıp, 10 Temmuz'a kadar sürdüğü Emiralem'de ise hasadın 11 Nisan'da başlayıp, 15 Haziran'da sona erdiği tesbit edilmiştir

Çileğin olgunlaşıp piyasaya çıktığı ilk haftalarda her iki yörede de farklı ambalaj kapları kullanılmaktadır. Başlangıçta Sultanhisar yöresi 250 gramlık plastik kaplardan 16 adet yerleştirilebilen 4 kg'lık kasalar, Emiralem yöresi ise 600-650 gramlık viyol kutulardan 9 adet yerleştirilebilen 8-10 kg lık kasalar kullanılmaktadırlar. İlk fiyatların düşmesiyle birlikte ilave bir masraf unsuru olan küçük kaplardan vazgeçilmekte çivili tahta kasalar kullanılmaktadır. Üretici kendine ait kasaları aracıya dönüşüm koşuluyla vermekte veya halden veya tüccardan aldığı kasalara doldurmaktadır

Kasalara konulan meyvelerin satandardizasyonu söz konusu değildir ancak üreticilerin, Sultanhisar'da % 53.6 sı Emiralem'de %70.0 i çilekleri büyüklüklerine göre tasnif ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu tasnif işlemi sırasında çileğin yaşı ve farklı

parsekten olmasına dikkat edenlerin oranı da ilçelere göre sırasıyla %57.5 ve %60.0 dir.(Tablo 1)

Tablo 1: Sultanhisar ve Emiralem'de Çilek Pazarlama Eylemlerinde Üreticilerin Davranışları

	SULTANHISAR	EMIRALEM
Büyüküküdenine göre tasnif yapanlar (%)	53.6	70.0
Tasnifte çileğin yaşını ve parseleri dikkate alanlar (%)	57.5	60.0
Ambalajında yazı marka kullananlar (%)	10.7	13.3

Pazarlama kanalı incelendiğinde, ilk göze çarpan, tüketim merkezlerine daha yakın olduğu için Emiralem'de büyük tüketim zinciri sahibi bir firmanın üretimin %16.1'inin alıcısı olarak pazara çıkışıdır. Yine, bu yöre İzmir gibi büyük bir tüketim merkezine daha yakın olduğu için, pazarcılar en güçlü alıcı grubunu oluşturmaktadır. Emiralem'de satılan çileğin %33'ü bu kanalla pazara çıkmaktadır. Dışardan gelen tüccarlar, ki bunlar genellikle İstanbul'daki hal veya tüccarlara mal satmaktadırlar, ürünün %27.36 sını pazarlamaktadırlar. İzmir'e hale mal gönderme oldukça azdır(%3.3).

Sultanhisar'da dışardan gelen tüccarlar (ürünün %48.15 ini pazarlamaktadırlar) ve Mahalli aracılar oldukça önemli rol oynamaktadırlar. Pazarcıların alımı %9.23'lere düşmektedir. Bu yörede ürününü civardaki tüketim merkezlerine, pazara, kendi götürülen üreticilerin payı da %4.94 civarındadır (Grafik 1).

Sultanhisar'da malın değişimi konusunda satıcının ve alıcının girişimlerinin eşit ağırlıklı olduğunu ifade etmek mümkündür. Emiralem'de ise satışların %30 u alıcının üreticiyi bulması şeklinde gerçekleşmektedir. Her iki yörede de sözleşmeli üretim veya önceden satış bağlantısı söz konusu değildir(Tablo 2).

TABLO 2: Sultanhisar ve Emiralem'de Çilek Pazarlamasında Satış Planlanması

	SULTANHISAR (%)	EMIRALEM (%)
Alıcı üreticiyi buluyor	35.7	30.0
Köy meydanına götürüyor	14.3	23.3
Üretici alıcıyı buluyor	32.1	20.0
Birden fazla yöntemle	17.9	26.6
Sözleşmeli üretim	-	-

Taraflar arasında anlaşma ve fiyatın belirlenmesinde bölgede üreticinin mutlak etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. Sultanhisar'da ürününü alıcının

istediği fiyata satanların oranı, %35.7 ve pazarlıkla satabildiğini ifade edenlerin oranı %57.2'dir. Emiralem'de ise alıcının istediği fiyata göre ve pazarlıkla satış yaptığını ifade edenlerin payı eşittir(46.7)(Tablo 3).

TABLO 3: Sultanhisar ve Emiralem'de Çilek Pazarlamasında Fiyat Belirlenmesinde Üreticilerin Etkinliği

	SULTANHISAR(%)	EMIRALEM(%)
Üretici	-	6.6
Alıcı	35.7	46.7
Pazarlık	57.2	46.7
Diğer	7.1	-

Çilek üreticilerinin pazarlama konusundaki sorunlarını belirleyebilmek için yöneltilen "Çilek satışında zorlanıyor musunuz?" şeklindeki soruyu, Sultanhisar üreticilerinin %71.4'ü, Emiralem üreticilerinin %63.3'ü sorunları olmadığı şeklinde yanıtlamışlardır.

3.2. Çilek Fiyatları ve Değişmeleri

Her iki yöredeki beşer günlük ağırlıklı ortalama satış fiyatları grafikte görülmektedir(Grafik 2). Sultanhisar'da ve Emiralem'de yapılan satışlarda üreticinin elde ettiği fiyatlar karşılaştırıldığında, Sultanhisar'da hasadın başladığı Mart'ın üçüncü haftasındaki fiyatların oldukça yüksek (10000-15000 TL), Nisan'ın ilk haftasından sonra, Emiralem'de hasat başlamasından itibaren Emiralem fiyatlarının altında seyrettiği görülmektedir. Sultanhisar fiyatlarının 21-25 Mayıs tarihleri ortalamasının aşırı artışı, o döneme rastlayan yağmur zararının önemli miktarda çilek üretimini tahrip etmesinden ve arzın kısılmasından kaynaklanmaktadır(Grafik 2). Emiralem çilek pazarında fiyatların yüksek seyretmesinde İzmir, İstanbul gibi tüketim merkezlerine daha yakın olması yanında, aracı sayısının ve çeşidinin fazla olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

3.3. Çilek Üreticilerinin Üretim Kararları İle İlgili Davranışları

Üreticilerin çilek üretimi ile ilgili kararlarında hangi faktörlerin etkili olabileceğini belirleyebilmek için seçilenlere bir grup soru yöneltilmiştir. Seçecekleri çeşit için aradıkları özelliklerle ilgili cevaplar değerlendirildiğinde, özellikle Sultanhisar'da dayanıklı olmanın birinci derecede tercih sebebi olması, üretimin pazar için yapıldığının bir göstergesi olarak düşünülebilir(Tablo 4).

Tablo 4: Sultanhisar ve Emiralem'de Çilek Çeşitlerinin Belirlenmesinde Tercih Özellikleri

	SULTANHISAR(%)	EMIRALEM(%)
Dayanıklı olma	30.7	24.7
Tad ve koku	25.0	24.7
Erkenci	15.9	22.5
Yüksek fiyatta satılabilen	13.6	15.7
Talep	14.8	12.4

Çilek üreticilerinin gerek yetiştiricilik gerekse pazarlama konusunda yeterince bilgi sahibi olmayışları bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analizler sonunda Sultanhisar'da üreticilerin %10.7'si yetiştirdikleri çeşidin adını bilmediklerini ifade etmiş, bu oran Emiralem'de %30 olarak belirlenmiştir. Bu bilinçli bir üretici olabilmeyi de yansıtmaktadır. Emiralem'de çeşidi, kendine göre iyi olduğunu düşünerek seçenlerin oranı %40'dır. Kendi yetiştirdiği fideleri kullanma da yaygındır. Sultanhisar'da ise çeşidi özellikle arayıp dikenler %78.6 dir, ve üreticilerin yalnız %10.7'si kendi yetiştirdiği için aynı çeşidi kullanmaktadır. Sultanhisar'da üretim tekniğindeki farklılık ve teknik bilgiden yararlanma her yıl yeni fide kullanmayı teşvik etmektedir. Gerçekten de Tablo 5' de görüleceği gibi, Sultanhisar üreticilerinin teknik teşkilatla ilişkileri daha yoğundur.

TABLO 5: Sultanhisar ve Emiralem'de Çilek Üreticilerinin Bilgi Kaynakları ve Son Beş Yılda Çilek ile İlgili Bilimsel Toplantıya Katılma Durumları

	SULTANHISAR(%)	EMIRALEM(%)
Bilgi Kaynağı		
1 İlçe Müdürlüğü	50.0	13.3
2 Fide Pazarlayan Firma	-	3.3
3 Komşu	25.0	40.0
4.Birden Fazla Bilgi Kaynağı	21.5	13.3
5.Bilgiye İhtiyacım Yok	3.5	30.0
Son Beş Yılda Çilek ile İlgili Toplantıya Katılma Durumu		
1 İlçe Müdürlüğünde	57.1	10.0
2 Hiç Toplantıya Katılmayan	42.9	90.0

4.SORUNLAR VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre, Sultanhisar çilek üreticilerinin çilek yetiştirme konusunda Emiralem çilek yetiştiricilerine göre daha ilgili ve bilgili olduklarını ifade etmek mümkündür. Çilek üreticileri ile ilgili olarak belirlenen sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Üreticilerin üretecekleri çeşit konusunda yeterince bilgili olduklarını ifade etmek güçtür.

- Amaç pazar için üretimdir. Her iki yörede de, dayanıklılık çeşit seçiminde birinci derecede aranan özellik durumunda iken, Emiralem'de bunu az farkla erkencilik izlemektedir.

- Her iki yörenin ihtiyaçlarına cevap verecek; taşımacılığa elverişli, dayanıklı, tadı, kokusu iyi ve erkenci çeşit özelliklerini taşıyan yeterli fide temini sorundur.

- Tarım ve köy işleri bakanlığı kuruluşları ile olan ilişkiler Sultanhisar'da daha yoğundur.

- Çilek üreticileri yeterli pazarlık gücünden yoksundurlar. Ürünlerinin pazarlanması büyük ölçüde dışarıdan gelecek tüccarların davranışlarına bağlıdır. Mahalli araçlar yeterince etkin değillerdir.

-Fiyatlarda istikrarsızlık söz konusudur. Sultanhisar yöresi büyük tüketim merkezlerine daha uzak olduğu için, üreticiler aynı dönemde Emirağlem'e göre daha düşük fiyatla çilek satmak durumunda kalmaktadırlar.

- Arzı kontrol edebilecek altyapıya sahip olmadıkları için tabii afetler arzı çok fazla olumsuz etkileyebilmektedir.

Çilek üreticilerinin piyasada oluşan fiyatlardan yararlanabilme, üretimlerini arttırabilme ve arzı kontrol edebilmeleri açısından örgütlenmeleri gerekli görülmektedir. Kooperatif veya şirketler halinde örgütlenen işletmeler, üretimdeki olumsuzlukların pazarlama aşamasına yansımaları engelleyebilmek için girdi temininde yardımcı olabilecektir. Örgütlenmeler sermaye birikimi sağlayabildiği gibi, muhafaza, taşıma ve dondurma gibi pazar olanaklarını ve pazarlık gücünü arttırıcı altyapıyı oluşturabilecektir. Böylelikle üreticiler arzı ayarlayabilecek, fiyat istikrarı yaratabilecek ve kendilerine daha fazla gelir dönüşümü sağlayabileceklerdir.

KAYNAKLAR

- BAKER, J.W., (1981), Agricultural Marketing, Oxford University Press, New York.
- BÜKER, Melih, (1990), Eskişehir ve Bursa Koşullarında Çilek ve Kimyonun Üretim Girdi ve Maliyeti, TOKB Köy Hizmetleri Eskişehir Araştırma Enstitüsü Müd., yayını, Eskişehir.
- ERKAL, Süleyman, ve diğerleri, (1988), Bursa Zonguldak ve İçel İllerinde Çilek Üretimi, Değerlendirilmesi, Üretim ve Pazarlama Sorunları Üzerinde Bir Araştırma, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yalova.
- İGEME, (1989), Ürün Profili, Çilek, Ankara.
- NAUMANN, W.D., (1989), Erdbeeren: Grundlagen Für Anbau und Vermarktung, Institut für Obstbau und Baumschule der Universität Hannover.
- TUMAŞ, (1984), Türkiye İkinci Meyve ve Sebze Projesi, Meyve-Sebze Alt Sektörü Ana Planı ve Sektör Etüdüleri, Ankara.
- WELLS, M.J., (1989), Commodity System and Family Farms, Monographs in Economic Anthropology, No:7, University of California Davis, USA.